

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻԱՅ ՀԱՐԱԹ 23 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1861

ԹԻՒ 658

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԻՌՆԻԱՅ 23 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

Երբ որ քաղաքական գլխաւոր խնդիրները միեւնոյն անորոշ և տարտամ կացութեան մէջ կը գտնուին, Եւս խնդրոց մէջ ամենէն զժուտորը ու երեւելին Հռոմէական խնդիրն է. որուն լուծումը օր ըստ օրէ ևս առաւել հարկաւոր և ստիպողական կը լինայ. ընդհանուր խաղաղութիւնը անկէտաւ պահելու համար:

Թէպէտև մեր նախնիքաց թուովը զրուցեցինք թէ անգղիական նաւատորմիցը Նաբոլի անջնէն մեկնեցաւ, սակայն կերևի թէ դարձեալ մտեր է նոյն նաւահանգիստը և զբոսիչներով զարգարուած մանակից եղբր է հանդիսաւոր տոնախմբութեանը, որ կատարուեցաւ Նաբոլի մէջ, Կարկաշտիին յիշեալ մայրաքաղաքը մոտենալուն դարեգարծին համար:

Կը հաստատեն թէ Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութիւնը Նաբոլի ջուրերէն պիտի չհեռացնէ իւր նաւատորմիցը մինչև որ Վաղղիոյ կառավարութիւնը իւր զօրքը չհանէ Հռոմէն: Եթէ այս բանը ստույգ է, պէտք է որ կամ Հռոմի խնդիրը չուտով լուծուի, կամ եւրոպական տէրութեանց մէջ նոր տարաձայնութիւն մը ծագի: Սակայն ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Վաղղիոյ կառավարութիւնն ևս կաշխատի օր յառաջ վախճան մը տալու հռոմէական գծադր խնդրին, որուն վստօք արդէն ազգութանախօսութիւններ կը լինեն ի մէջ Բուրբոնի Հռոմի և Փարիզի կառավարութեանց:

Բայց անհաւատարմ կերևի մեզ որ արքայա նախօսութիւնները յաջող վախճան մը ունենան, վասնզի Հռոմի սուրբ Լեոնին եղած ա-

ռաջարկութիւնները ամենքն ալ ուրիշ նպատակ մը չունին բայց միայն կը խնդրեն որ Վաղղիւր աշխարհական իշխանութիւնէն հրաժարի: Սուտի տարակոյտ չկայ թէ Նաբոլի Սրբազնութիւնը կամ Հռոմի սրբազան ժողովը երբեք պիտի չունեն և պիտի չխնայ իւր ազատ կամօքը ընդունիլ այսպիսի առաջարկութիւն մի:

Այանիւր տէրութեան և Բուրբոնի կառավարութեան մէջ մօտեւոր ծանր գծաւորութիւններ պատահեցան: Ստորիտի դաշինքը չուղեց յանձնել Բուրբոնի դեսպան մօտել թէքքօ սեպուհին Նաբոլի հիւսիսարևմտեան արձանագրութիւնները, յառաջ բերելով թէ Բուրբոնի թագաւորութիւնը տակաւին օրինաւոր կերպիւ ծանցուած չէ բոլոր Եւրոպայէն: Այս դէպքին պատճառաւ, կրկնուեցաւ որ պաշտօնական յարաբերութիւնները, պիտի դադրին այս երկու տէրութեանց մէջ:

Հաստատի կերպիւ կը ծանուցանեն թէ Բուրբոնի թագաւորին Վաղղիոյ կայսեր հետ տեսութիւնը հսկանմանի 5ին կամ 6ին (ըստ լատ.) տեղի պիտի ունենայ ի Բուրբոնի քաղաքը, որ Վաղղիոյ տէրութեանը կը վերաբերի:

Թէպէտև լրագրութիւնը ամառ քաղաքական նշանակութիւն մը կը նշանայ այն երկու վեհապետաց տեսութեանը, սակայն շատերը կը հաստատեն թէ օոսկ մարդասիրական այցելութիւն մըն է. զոր կիցով Եւրոպիոյ պարս կը համարի ընել Նաբոլիէն Եւրոպայէն ի հասուցումն այցելութեան զոր ընկալաւ ի Նաբոլի կայսերական ի հաճախութեան:

Կերևի թէ Բուրբոնի պաշտօնակց ժողովին նախագահ Սիքստիւս սեպուհը իւր նախադրին

հանգուցեալ Վաղղիւր կամին պէս չափազանց հակամիտութիւն չունի Վաղղիոյ քաղաքականութեանը: այլ ընդհակառակն ցանկալով աւոր ազգեցութենէն արդար պահել միշտ Բուրբոնի ազգային քաղաքականութիւնը, Սեծին Բրիտանիոյ կառավարութեանը հետ ունեցած բարեկամական կապակցութիւնները աւելցուց: Այս ընթացքը, ինչպէս յայտնի է, հաճելի չեղաւ Վաղղիոյ կառավարութեանը: որ կաշխատի, կըսեն, իւր պաշտօնէն ձգելու զիշեալ առաջին պաշտօնէն:

Կըսուի թէ Վաղղիոյ արտաքին գործոց տեսչ լորտ Դոն Բասէլ ծանուցադր մը յուղարկեց է Բուրբոնի դաշինքին: որուն Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութեան պաշտպանութիւնը կը մատուցանէ, ի դիպուածի որ տարաձայն գտնուի Վաղղիոյ կառավարութեանը հետ:

Փարիզի Բէյի և Բան օրագրութիւնները կը հաստատեն թէ Եւրոպիոյ ծանուցադր մը ոչ գրուած է և ոչ յուղարկուած:

Չիարդ և իցէ, տարակոյտ չկայ թէ Վաղղիան իւր բարոյական ազգեցութիւնը ստիպականէն աւելի զօրութեամբ ի գործ կը դնէ այժմ Բուրբոնի միաւորութիւնը յառաջ տանելու, այսինքն հռոմէական խնդիրը վերջապէս: որ անշուշտ չուտով կը լինայ, եթէ քաղաքացի զօրքը Հռոմէն ելելու ընդհան:

Բայց քանի որ Վաղղիոյ զօրքը Հռոմի մէջ պիտի մնան, Վաղղիոյ նաւատորմին ևս, հաւանաբար, Նաբոլիէն պիտի չհեռանայ:

Հարաւային Բուրբոնի լուրերը ըստ բաւական չին յաջող են: Եւրոպայի գլխաւորները օր ըստ օրէ անձնատուր կը լինեն, չընալով Զիարտին զօրապետին ձեռքէն ազատել: Այս երեւելի զինուորական այնպիսի ազգութիւն մըն են ի գործ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ(1)

Յորմէ հետեւ սկսաւ ազգերնիս համագոյնի որ առանց դատարարական և կրթական եւ ուսման անհնարին է որ ծաղկած ու քաղաքակիրք ազգաց եւ ժողովրդոց կարգն անցնի, նոցա վայելած պատիւն ու բարեկեցութիւնը վայելի. սկսաւ նաեւ մեջերնիս դատարարական, կրթական եւ ուսման սերն արծարծիլ, դպրոցաց եւ վարժարանաց բխն աւելցաւ, եւ մեծապէս յոյս ունիմք որ նարահաստատ ուսումնական ժողովոյն ազգասիրական ջանքերն ու խնամօքը ոչ միայն նոցա բխն պիտի բազմանայ, այլեւ բարեկարգ ընթացք եւս պիտի առնուն նոքա:

Ուսումնասիրութեան այս գովելի անորոշութիւն հետ գնեաւ ազգին մէջ աւելի տարածուելով՝ արդ ամեն ժամանակեւ աւելի սկսան զգալ ազգային, զգացար եւ մեր նոցա հետ մանաւանդ շատ անգամ ազգային դպրոցաց այցելութեան ելանելով աշակերտաց անյուսաւաղիմութեան պատճառներն մանր քննեցինք՝ զգացար ասեմ այնպիսի գրքի միայն պակասութիւնն ու անհրաժեշտ կարեւորութիւնն. որ տղայր Ալբրեհտ Բանի համարձակ կարգաւ սովորեալն պէս՝ այն տրուի ձեռքերնին՝ այն իրենց դեռ անհամապի եղած գրաւթաւ լեզուով տրուածներուն տեղ, որպէսզի կարգացածին հասկանան, եւ կարողանան գոարճանան ու գոարճանալով կարդան. գրքին ամեն մեկ երեսին ներքին հետաքրքրութիւններն շարժելով՝ յօժարութեամբ կարդան, իրենք իրենցմէ ինքնակամ ինքնաշարժութիւն կարգաւ առանց ուրիշ յորդորաց եւ բազում անգամ նաեւ պատճոցը, որպէս այժմեան ցաւալի սովորութիւնն է՝ անկարմար գրոց պատճառաւ: Այն անորոշութիւն ընթերցմամբ անգալի կերպով մտքերնին

(1) Տես Ծանուցմանց էջը:

մշակի, կրթութի, լուսաւորութի, եւ ազգի ազգի կարեւոր տեղեկութեամբ ձոխանայ, բարբերին, բնաւորութիւններն ուղղութիւն. շտկութիւն, արտերնին գեղեցիկ գեղեցիկ առաքինութեամբ զարդարութիւն, եւ ազգասիրութեամբ եւ հայրենասիրութեամբ մեղմել անցնել վաւարաններ դառնան: Իրենց այսպէս մեծացած գաւակներէն ինչքէն չեն կարող յուսալ Ազգն ու Հայրենիք:

Ի խնդրոյ բազմաց մտադիր սիրով յանձն առինք այս երկասիրութեան յորինումն, եւ միանգամայն հասկացանք որ մեր գրքին նուիրական պաշտօնը դպրոցաց եւ վարժարանաց մէջ միայն պէտք է ամփոփի՝ բեռն ընդհանուր ազգին օգտակար կուգնի ընել զայն, այլ նաեւ դուրս ծաւալի, ամեն տեղ՝ ամեն տուն տարածուի. ուստի եւ գայն չափաւանից եւս օգտուաւ, գոարճալի ու ցանկալի ընծայելու համար ամեն փոքր եւ հոգ բերինք: Գլխաւոր ջանքերնիս այն եղաւ որ ցոյցէն ի դպրոցի որդին գոարճացնող, խելքը բացող ու սիրաւ կրթող եւ ազնուացնող գիրքը, կարող լինի նաեւ իրիկուն տուն բերուելով ուսումնասիր ծնողաց եւ ազգականաց միտքն եւս գոարճացունէ ու հրահանգէ մեջի բազմաբնի ու բազմաւասակ գոարճալի, բարոյական, կրթիչ ու հրահանգիչ պատմութիւններով, առաձնեղծով, առաւելներով, խրատներով, նկարագիրներով ու դէպքերով: Սոյն վախճանաւ նաեւ բարձր ու զբոս, ուսարին երեսցած ներքին շատ անգամ այլեւայլ տեղ այլեւայլ կերպերով ու բոցատրութեամբ իսկ երկրորդեցինք, որպէսզի դիւրութեամբ վերահասու լինին ընթերցողք եւ մտքերնուն մեջ լաւ տպաւորութիւն նորա:

Առաջին մասն մասնաւորապէս սեպականեցինք մանկուոյն իւր մանկական դեռաբոյս մտաց հասկացողութեան յարմարեցնելով մեջի նախակրթական կոչուած ընթերցումները. բեպտեւ չափահասք եւս կարող են անտի օգուտ քաղել փոքր իշտան:

Երկրորդ մասն անուանեցինք Մայրենի Դասախօսութիւն՝ անոր համար որ պարունակած ներքին ըստ ինքեան մարք պէտք է լաւ գիտնան, եւ իրենց որդեանցը սովորեցունեն նոյն իսկ զայրոց երբայտ սկսելն յառաջ՝ կերպիս իմն իւրեանց կարին նետ ծնել տալով նոցա զանոք:

Երրորդ մասն կոչեցինք Բարոյական եւ գոարճալի Ընթերցումներ՝ մեջը բովանդակելով ինչ որ կրնար ընթերցողաց միայն սովորել գոարճացունել, առաքինութիւնն իրենց ցանկալի եւ սիրելի առնել, եւ սրբութիւնն Աստուծոյ, հայրենեաց, ազգին եւ ծնողաց դատարարականութեան, կրթութեան, ուսման եւ գիտութեան սիրով վառել բոլորեց:

Իսկ չորրորդ մասն յորջորջեցինք Խառն Գիտելիք, յորում պիտի ուսանին վերջապէս քիմիա, ֆիզիկ, ֆիզիկ իւր մարմինը կազմող մասունքն, ինչով կը պատկանուի այն մարմինն, եւ ինչով կը կազմաւորուի կապակցութիւնը. ֆիզիկ Աստուծոյ որ մարդուս այն մարմինը տուեր է. ֆիզիկ կրօնքն. ֆիզիկ տիեզերք. ֆիզիկ աշխարհն, եւ ֆիզիկաւ կը բաժանի, մեջն ի՞նչ ազգեր կը բնակին եւ ինչ տեղութիւններ կան. ի՞նչ վերաբերութիւններ ունին մարդիկ իրարու. հետ. ի՞նչ կը պատկանէ իրենցմէ ընկերութիւնը. որոնք են քաղաքաւորութիւնները, իրարեւրն ու պարտքը. ոչք են կենցաղավարութեան ու մարդավարութեան գլխաւոր կանոնքն, եւայլն եւայլն:

Երկ մեր այս գոարճալի երկասիրութիւնն եւս սիրով ընդունի սիրելի ազգերնիս, եւ ի գործ ածէ, աներկբայ պիտի լինիմք քիմիան հասկացուաւ որ նաեւ սորա վախճանն նախընթացից պէս եղեր է, որ է միայն իւր եւ որդոցն յառաջադիմութիւնը, պայծառութիւնն ու բարօրութիւնը:

Փարիզ, 22 Մայիս 1861:

ԱՄԲՐՈՍԻՍ Վ. ԳԱՆԱՅԵԱՆ

գրած է, որ կը յուսացուի թէ աւագակու-
թիւնը շուտով և հիմնաւոր կերպիւ բնաջնջ
պիտի ըլլայ Նաբոլիի նահանգաց մէջ:

Դուրինոյի Սիւրբալ Նահանգաց գեւազանը
Վաբերէրա կողմէն գտցեր և իւր կառավարու-
թեանը կողմանէ առաջարկեր է կարիպալտին՝
որ յանձն առնու ընդհանուր հրամանատար ըլլա-
լու Վաբերիկայի Սիւրբալ Նահանգաց բոլոր գո-
րաբանակին: Իսկ յիշեալ հոգաւար զօրա-
պետը չէ ընդուներ, կրնէն, այս առաջարկու-
թիւնը յառաջ բերելով թէ այժմեան պարա-
գայից մէջ չկրնար հեռանալ իտալիայէն:

Պիորէնցիայի արուեստացոյցը (էքսպոզիցիոն)
ամառոյ 3ին բացուեցաւ ի ներկայութեան ի-
տալիոյ թագաւորին: Երբ Վաբերիկայի Սիւրբալ
գաւառականները յանձնաժողովոյն նախագահ
Ռիտորիի մարքէզին առնախօսութեանը ըսաւ
թէ իւր գլխաւոր հոգատարութիւնն է հաստա-
տել իտալիոյ միութիւնը: Երբ այսինքն մեծ գործը
տակաւին չի ընդունաւ, բայց արուեստից այս
ժողովը, յորում բովանդակ իտալիան ներկայ-
ացեալ է, յայտնի և չբեզ վկայութիւն մըն է,
թէ կուզէ միաւորեալ ազգ մը ըլլալ:

Վաբերիկայի Սիւրբալ թագաւորին այս հայ-
րենասիրական խօսքերը մեծ սիրով ընդունուե-
ցան: Կրտսէր թէ Վաբերիկայի Սիւրբալ մինչև
ամառոյ վերջը պիտի մնայ իտալիայի մէջ:

Յունաստանի թագուհի իննացը դէմ
ծանր ոճրագործութիւն մի եղաւ Վաբերիկայի
Սիւրբալ 6ին երեկոյն, երբ որ Սիւրբալ Վաբերի-
կայի Սիւրբալ, որ ի բացակայութեան իւր օգոս-
տափառ լծակցին (Սիւրբալ թագաւորին, փոխա-
նորդաբար կրկնաւարտէ զտէրութիւնը: Կտու-
տելին կրկնաւարտեալ, երկուստեք ուսանող
մի արքունի պալատին մօտ, ատրճանակ մի
պարպեց թագուհիին վերայ: Իսկ բարեբաղդու-
թեամբ գնտալը ամենին չէ պայտ: Սիւրբալ Վա-
բերիկայի թագաւոր, որ առանց շփոթութեան հան-
դարտութեամբ պաշտօնը մօտ: Սիւրբալ թագաւոր
իսկոյն բռնուեցաւ և բանտարկուեցաւ:

Վաբերիկայի հասած վերջին լուրերը կրծա-
նուցանեն թէ (Սիւրբալ թագաւորը Սալոնիկոյի
կրկնութիւն, ի գիւղի իւր օգոստափառ հօրը, և
իւր առողջութիւնը բարւոյ վիճակի մէջ է եղեր:

Հատ անդամ զրուցած եմք, թէ Սիւրբալ իրիտա-
նիոյ կառավարութեան օսմանեան տէրութեանը հա-
մար ունեցած բարեկամութիւնը անկեղծ ու անշա-
հասեր է և թուրքաստանի ամեն կերպ յառաջագի-
ւոր:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ (2)

Պատկեր՝ տպեալ ի Փարիզ, սեպտեմբերի 15
ձ. Արամեան, ի փողոցն Պոստփառք 40:

Իսկապէս ինչպէս չէ շատ անգամ պարբեր-
է:

Եւրոպաց վրայ նստողն է գեղեցիկն Արմենիա
կամ զորին Հայաստանեայց: Եւ անոր ձախակողմի
հեռիէն տեսնելով լեռներն են Սասնի և Արարատ:
Սասնայ ստորոտին երեւցած ջուրն է Երասխ գետը:
Գետին այս կողմի եզեր վրայի բարձրադիր ու բազ-
մասին աւերակն է Սիւրբալի գիւղի հոյն Մահա-
տայ, ի յԱրարատ: Եւ անոր արեւելեան կողմին է
Արմաշիկայ բերդն, ու անոր քովի գիւղերէն շէնքը
կաթողիկէն Ս. Եւսեբիոսայ: Ինչ մը անդին կը
րաձեւ աւերակն է բերդ Երուսաղէմայ, և անոր
ետեւը ջրին մօտ հեռին երեւցած սիւնադարձ փլա-
ւատակն է Տաճար վահանի. (Հայ Իսկապէս):

Խաչը բռնող ու սուրբ Գրիգոր վրայ յենող ձեռքը
Հայաստանու քրիստոնէական կրօնից նշանն է, որ
զայն պաշտպանելու համար Հայաստան տրին թա-
փելով թէպէտ նուաճեցաւ, սակայն մինչև յարդ
հաւատարմ մնաց ընդունածին:

Հայաստանին երկու կողմի ցիրուցան աւերակաց
բեկորներուն վրայ արձանագրեալ են անուանք 12
քաղաքաց, սկսեալ ի Վաղարշապատայ մինչ ի Սիւս:
Հայաստանի ձախակողմայ ներքեւ ընկածն է թագ
Տիգրանայ. իսկ աջկողմի ձեռնին քովին է թագ
Տրդատայ: Եւ ինչ թագին ու Հայաստանի ներքեւը

(2) Տես Մանուկանց կողմ:

մութեանը ի սրտէ կը փափագէ: Այս զրուցածն ուս-
նոր ապացոյց մըն է արտաքին գործոց տեսուչ Երա-
ճոհն Սիւրբալի հետեւալ պաշտօնական նամակը,
զոր յուղարկած է Կոստանդնուպոլսոյ Ազգային
պահսր շէնքի Պիւլիէրին: Այս իւր-Վաղարշ
թանին գահակալութեան քանի մը օր ետքը:

«Վսեմափայլ դեսպան,

«Ենթ Սուրբալի մը գահակալութեանը Ազգային կա-
ռավարութեանը բարեպաշտն առիթ մը կերեւի, որուն
միջոցաւ թուրքաստանի կառավարութեանը կրնայ գո-
րաւոր ջանք մը ընել ազատելու համար օսմանեան
կայսերութեանը դրամական ներդրութեանը, զորս
Բարձրագոյն Դրան բոլոր քրկնակները յառաջ կրբե-
րեն իրեն: հաւաստի է մօտաւոր պատճառ օսման-
եան տէրութեան կործանմանը:

«Սակայն թուրքաստանի մէջ բազմաթիւ հնարքներ
են դիւրութիւններ կան, որոնք կրնան սուտ հանել
այս գահակալութեանը: Օսմանեան տէրութեանը շատ
պտղաբեր նահանգներ ունի, ուր այնպիսի ցեղեր կը
բնակին, որոնք մեկ քանի երեւելի են իրենց ար-
ուեստական ճարտարութեամբ ու իրենց առեւտրա-
կան հանձնարումը, և մեկ քանի պատուական ու
հնազանդ գիւնդներ կը մատակարարեն, որոնք
հզօր են հաւատարմի գործառնակի մը հիւրերն են:

«Ամբոթութեանը պաշտօնատարաց, բարեկարգու-
թիւնը, գործունէութիւնը են անկողմնասէր դատա-
տանը պիտի ուղղեն զգալիքը նոյն իսկ գործուն
ժամանակը, և խնայողութեանը՝ քանի մը ամսուան
մէջ, աւելորդ գումար մը պիտի մատակարարեն տե-
րութեան սովորական ծախքը ելլելէն ետեւ:

«Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութեանը համոզուած
է թէ Ապտ-Խալիլ Սուրբալը վստահութիւն ու-
նեցած պիտի ըլլայ այս հնարքներուն և դիւրութիւն-
ներուն վերայ: Վսեմափառ քաղաքական կառավարու-
թեանը՝ Բարձրագոյն Դրան համար ունեցած իւր բա-
րեկամական գագամանցը հաւատարմի եղած պիտի
ըլլար, երբ հաստատուն պահեր փոխառութեան
մը երաշխանորութեան յոյսը: Բանգի այս բանը ծակ
ամոքի մը մէջ ջուր դնելու պիտի նմանի: Սակայն
երբ որ բարեկարգութիւնը են խնայողութեանը, նը-
մանապէս տէրութեան հաշուից հրատարակութեանը
պիտի վերահաստատեն գլխաւորութիւնը դրամակալի
տէր անձանց, յայնմ Սուրբալը տեսնելու և որ իւր
կառավարութեան յարգ պիտի բարձրանայ աւելի
քան որեւիցէ ուրիշ տէրութեան մը յարգը, որ նա-
րայից ցամաք երկրին մէջ կը գտնուի:

«Յուսամ թէ յորտ Հոպերք են միտք փոքրք կա-
րող պիտի ըլլան վաւերական տեղեկագրութիւն մը
տալու: Թուրքաստանի դրամական վիճակին վրայօր:
«Այս տեղեկագրութեանը ձեռքբերիչ ունենալով,
Ձեր Վսեմութիւնը կրնայ Բարձրագոյն Դրան ապա-
ցոյցներ տալ ի մասին բարեկամութեանը գոր վեհա-
փառ քաղաքական կառավարութեանը ունի վստահ թուր-
քաստանի: Բարեկամութիւն, որ նոյնցապ անկեղծ

գրված է Արշակունեանց Արծուանիշ գրուակը:

Տիգրանայ թագին վերջ տեսնելով ձեռքերն են Վա-
բերիկայ, բերդը և Արմոյ Վաղարշ: Եւ անդին
բարձրադիր լեռան վրայինն է Երուսաղէմայ, ի
զոր Հայք պաշտէին յառաջ քան զքրիստոնէութիւն:
Եւ անոր վրայի արեւմտեան կիսն է Վաղարշատն Վա-
հանիւս, շատաւաճութիւն Հայոց և անկէ ասդին
կանգուն կեցածն է բեկոր սեան Սիւրբալին Վա-
հանիւս, ի յԱրմաշիկ քաղաք:

Կանգուն սեան մօտիկ, աւերակաց մէջէն գուրս
եւած լուսափիւռ ձեռքը, նշան է Սահմանագրու-
թեան և Հայրենասիրութեան: Եւ անոր վարի կողմին
աւերակաց ներքեւ ընկած երկու մեծակուռ ու կլո-
րաձեւ քարերն են բեկորք սեանց Սիւրբալին Վա-
հանիւս, ի յԱրմաշիկ: Եւ անոր սեանց ու Տիգրա-
նակերտին աւերակաց մէջ տեղայնն է զրահ Բեկայ,
նշան յաղթանակութեան:

Պատկերին վարի կողմինն է գաշտ պատերազմաց
Հայոց, և նոյն գաշտին վրայի ցիրուցան նկար-
վածներն ասոնք են, — Բաղեալ փուշը, նշան է
ցրման Հայոց: — Գանդ և ոսկերտութիւն: նշան են
նահատակութեան վստահ հայրենեաց: — Գաւազան:
նշան իշխանութեան Հայոց: — Արեւն: նշան, վա-
հան և սաղաւարդ, զէնք Հայկազանց: — Դրոշակ
գաւառակիր, Բաղրատունեանց: — Կայքին, մուրճ,
լախտ, թուր, սլաք, սուր և տէք, բոլորն ալ Հայ-
կական զէնք են, վաւեր օրինակներն նկարված:

ՓԱՐԻԶ—ՃԱՆԻԿ ԱՐԱՄԵԱՆ

են ազատ է ի շողորթութեան, որքաք հետեւ է ի
քրկնութեան և յանտարբերութեան: Մեծին Բրիտա-
նիոյ կառավարութեան ամենէն մեծ փափագն է տես-
նել որ օսմանեան ցեղը յաջողի միաբանելու իւր քա-
ղաքեան և հաւատարմութեան վաղեմի առաքինու-
թեանցը հետ գլխաւոր դիւրութեանը, զորս արդի
քաղաքակրթութիւնը տարածեց Եւրոպիոյ վերայ:

Մնամ, Եւսալն:
Արտաքին գործոց պաշտօնատուն,
4 Յուլիս, Ն. Թ: ձ. ՌԱՍԿԼ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՌԱՄՈՐ ԼՈՒՐ ՄԻ

Անցեալ շաբթու Աստուծոյ Սիւրբալ քա-
ղաքէն և Սիւրբալ կողմէն օսկէ հանքէն նամակ
մը ընկալաք, որ ներկայ տարւոյն Հոկտեմբեր 22էն
զրուած է առմեղ հայաստանցի Հայէ մի, յարգոյ պա-
րոն Աստուծաւորէ ձարութիւնեանց:

Այսպէս հիւսիսէն մասին մէջ գտնուող այս
հեռաբնակ համալսի եղբայրը, որ տասը տարիէ ի
վեր, գիւղաւորացի, չէ կրցեր նամակ մի յուղարկել
իւր ընտանեացը, կաղաչէ զմեզ որ իւր զրուածեանը
մէջ ծրարեալ նամակը հասցնեմք ի Հոկտեմբեր 22էն
պարոն Հաջակոյի ձարութիւնեան Պատաւեանց:

Յօժարած փութացինք այս խնդիրը ի գործ դը-
նել, առաքելով զժիշեալ նամակը ի Հոկտեմբեր 22-
ումը մեծագոյն և ազգասէր ձարութիւն աղայի՝ ա-
ղայեանց որ ի կարին: Եւ եթէ Հոկտեմբեր 22-էն
խան մի հասնելու ըլլայ առ մեզ, մեր ազգասիրական
պարտքը սիրով պիտի կատարեմք, անմիջապէս յու-
ղարկելով զայն ի Սիւրբալ քաղաքն, որ երկու
տարիէ ի վեր քանի մի օրինակ լըլլայ կ'առաքեմք
հայաստանցի բաժանորդաց մերոյ:

Բարաւ եմք տեսնելով որ Բարաւեան լըլլայ
բարեպաշտէ առիթներ կուսնայ, ըստ կարի իւրոյ
փոքրիկ ծառայութիւններ մատուցանելու ազգին
ընդհանրութեանը, հաղորդակցութեան կապ մի կամ
կեղծուն ըլլալով ի մէջ հայկազուն եղբայր, որոնք
երկրագունտին ամեն կողմը քիչ կամ շատ բազմու-
թեամբ տարածուած են:

Սիւրբալ քաղաքէն հասած յիշեալ նամակը թէ
ըստ ուժոյն և թէ ըստ խմատին քիչ մը հետաքրք-
բարկան ըլլալով, արժան համարեցինք առանց սրբա-
կրութեան և առանց փոփոխութեան հրատարակել
զայն, վերջնէն միայն մէջէն մեր անձին վերա-
բերեալ մէկ երկու գովաստական բառերը:

Հաւատարմ այս նամակը:

Աստուծոյ, Գաղարի Սիւրբալ և հանքն
Սիւրբալ, 1861 Յուլիս 22:

Առ անձանց ողջոյն քեզ յարգոյ պարոն Դուկաս
Արշալոյս Արարատեան յոռաջընթաց են հայ-
կագեան: Ահա խնդրեմ ի քեմ, մի դարձուցանել
գերեսս քո յինքն ի սերն Քրիստոսի և վստահ ազգա-
րութեան քո: ի սմա ծրարեալ նամակս յուղարկեա
խմայնոցս, որ են բնակիչ Հայաստան Ռուսի հպա-
տակ տեղն, անուանի քաղաք Շուշի: հասնի ձեռն
Շահկալտի թարութեանց Պատաւեանց: Պատուոյ
արժան Պարոն, ներկայ տասն տարի է չեմ կարողա-
ցել մեկ գրութիւն ուղարկել կամ յուր: քանզի ոչ որ
չունիմ ծանօթ որոց մեկ քաղաքում: Բայց հրամա-
նոցը համբաւն յետով աներկբայ առաքեցի առ քեզ
յուսամ որ անմիջապէս, կատար հաստեցանես այս
բարեբարութիւնը: Երբ մարդս երախտամոռաց է,
բայց Աստուած երախտաւորաց վարձ հատուցանող է:
Ահա կրկնեմ խնդիրս: այլ երբ նամակս պատա-
ւանք հրամանոցը դարձուցանեն հասնի ձեռն, և
խնդրեմ ուղարկես տեղս ինձ շատ շնորհակալ կըլի-
նիմ: Ներկայ տեղս եմ վերոյիշեալ քաղաքում և
հանքն անուանի Միքիլբարս: Այս է իմ անուան ըս-
պէն ինքիդեմ Շարտոր Արեւոն: Ներկայ եօրն
տարի է տեղս եմ: գործս է հանքաբանութիւն, դեռ
ես պախտի չեմ հանդիպել: վստահ իմ անխառն-
թեան միշտ տարապախտ: բայց այժմեան ունիմ փոքր
յաջողութիւն: Աստուծով շուտ կը վերկուսեմ և հրա-
մանոցը տեսուն կու արժանանամ: Եւ ել տեղս մեր
հայկազնիցն ուրք հոգի կան: դեռ ես ոչ մեկը պախ-
տի չեմ հանդիպել: շատ սիրով ողջոյն ունին քեզ
վերջապէս: Մնամ քեզ խոնարհ ծառայ

Բարաւեան Գաղարի Սիւրբալ և հանքն:

Հետեւեալ յօդուածը սուրբ Երուսաղէմէն յու-
ղարկած են մեզ ի հրատարակութիւն, որ մեր նա-
խընթաց թուով հրատարակուած յօդուածոյն ամբող-
ջացուցիչ մէկ մասը կը համարուի:

«Սարգիս իրենց կրքը յառաջ տանելու հա-
մար»

մար ճշմարտութիւնը ծածկելու կը փութան . և այս՝ առժամանակ մի կը յաջողի իրենց , բայց սրովհետեւ ճշմարտութիւնը չծածկուելի , որ մը չէ նէ որ մը իւր գէմքին քողը (զոր անիրաւները ձգած էին) կը հոլանէ 'ի կշտամբանս անիրաւաց :

Վամանակէ մը 'ի վեր է սուրբ Լըրուսաղէմայ պատրիարքութեան վրայօք լեզած նզովքը ստեղծ համար շատերը համարձակեցան ձեռնարկել անստոյգ և անիրաւ խնդիրներ , որոնք բաւականատէն ազգը տակնուվրայ ընելով չափէ դուրս խռովութիւն ձգեցին հասարակութեան մէջ : Մենք մեր առաջին յօդուածով այդ խնդիրը շփոթող մէկ քանի կէտերուն վրայ դիտողութիւն ըրինք , մոռնալով մէկ կարեւոր բան մը . որուն համար հարկեցայ այս յօդուածս ալ գրել : Կըզարմանամ արդարեւ թէ մարդիկ իրենց ստուծութիւնը յառաջ տանելու համար ինչպէս ճարտար կերպով կրնեն գէտ : Եւ ինչի զարմանալին է այն որ իրենց թիկունք և օգնական ալ կը գտնան : Յակովբոս վարդապետը՝ իւր յայտարարութեամբը Հաննա վարդապետին պատմութեանը մէջ եղած նզովքը նախ բողոքովն սուտ կը հանէ , յետոյ դաւալով որ իրօք կայ այսպիսի կարեւոր բան մը , կը ջանայ նենգելով պատրուակել , այսինքն անոր մէկ մասը կը ձգէ և միւս մասը դոր իւր ուզածին պէս կընայ դարձունել , զայն կը հրապարակէ . եւ չենք գիտեր ինչպէս ամենուն միտքն ալ կը կախարդէ , որոնք առանց խղճմտանաց կը մարառին անստուգութիւն մը պաշտպանելու : Մենք ինչպէս որ յառաջ ըսինք , դարձեալ կը ջանանք կողմնադիտութիւն չենք ընել այլ ճշմարտութեան նախանձախնդիր ըլլալով կուզենք հասկըցունել թէ , եթէ ճշմարտութիւն կամ արդարութիւն մը ունին ձեռքերին , թող անով խօսին . ինչո՞ւ համար հաւատարիմ հեղինակի մը անունը կարատեն . ինչո՞ւ խնդիր մը պատրուակով կը հրատարակեն :

Հաննայի պատմութեան մէջ նզովքը այսպէս կը սկսի . նախ , եթէ յայտնի չէ եկամտ որ որ 'ի սուրբ Լըրուսաղէմ' չիցէ սնեալ , և կատարելապէս հին և նոր կտակարանաց աշակերտեալ , և զամենայն զեւր և զմուտս սրբոյն Լըրուսաղէմայ աթոռոյն չիցէ իմացեալ և բազմաժամանակաւ չիցէ վարժեալ յամենայն դործս սրբոյ Լըրուսաղէմի , և թէ որ մարդահաճութե և սնափառութեան ազգաւ և այլն . . .

Օգտնանալով յանգստութիւն , գիցուք թէ ուրիշները հետաքրքրութիւն չընեն բնութե գտնալ և կարգաւ . բայց Մատթ և ազգային լրագրոյն հեղինակը ինչպէս օխտեցաւ , և ինչպէս հետեւեցաւ : Յակովբոս վարդապետին շաւղացը : Ինչո՞ւ մարդիկ , ազգիկ մէջ ինչկեր ազգասիրութեան և լուսաւորութեան պատկառելի անունները վրանիք առած , ազգին մէջ խռովութիւն և երկպառակութիւն ցանկէ չէք դադարի . ափսոս , հազար եղուկ , որ օրագրի , ամսաթերթի և պարբերականի անունները արատեցիք . անանկ որ պարկեշտ խղճի տէր մարդ մը կը զոհուի ասոնց երեսը նայելու : Կըցաւինք արդարեւ , որ ազգին բարոյականը ուղիղութե պաշտօնն ունեցող թերթ մը զայն խանգարելու կաշխատի : Եւ զգին փառքը աւելցունելու կոչուած հրատարակութիւն մը զայն իսպառ մարելու և անոր բարոյական պատիւն աղարտելու կը ձգնի : Եւ իրենի որ ատոնք մասնաւորներու հետ ատելութիւն մը ունին , որուն համար հասարակաց պատիւը կը զոհեն և բնաւ խիղճերն չտանջեր զիրենք : Եւ , թող մենք ալ ուրախանանք որ ազգերնուս մէջ լրագրաց թիւը օր օրի աւելնալու վրայ է , 'ի նշան յառաջադիմութեան . (չըսեմ յետագիւ մութեան) :

Այս անգամ Մատթի մէջ գերապատիւ տէր Լըրուսաղէմ սրբազան եպիսկոպոսին մէկ նամակն ալ կարդացինք : Նորին Սրբազնութիւնն ևս միւսներուն համոզմանը հետեւած է առանց քննութեան . որուն յատուկ բան մը չենք ըսել . բաւական է որ բարեհաճի մեր այս երկու յօդուածը ուշի ուշով կարդալ . թէպէտ նամակին մէջ ուղղութեան և բանադատութեան արժանի կէտեր կան , բայց մենք յանգստութիւն կը խնայենք , մեր աստիճանին նայելով՝ նորին գե-

րապատուութեանը խօսքը գտնել . կը ձգենք միաբանութեան , որ եթէ ուղեն կրնան խօսիլ իբրեւ հաւասար ընդ հաւասարի : Աւագութե արժանի բան մըն ալ կայ Մատթի 142 թուոյն մէջ , 187 երես 'ի ծանօթութեան : Յակովբոս վարդապետը իւր յայտարարութեան մէջ գրած էր որ Հաննա վարդապետին ձեռագիրը սուրբ Լըրուսաղէմ կը գտնուի . հիմա Մատթի որպէս թէ գերապատիւ 'ի տրգ սրբազան արքեպիսկոպոսին խօսքէն առնելով կիմացունէ որ այն ձեռագիրը Պոլիս է , և թէ բերողը՝ բուն հեղինակին ձեռագիրն ըլլալը կրնայ հաստատել , որնոր մեղի դարձանք պատճառեց : Մենք ձեռագրին մէջ ըլլալը չըլլալը , կամ անիկա՞ անոր ձեռագիրն ըլլալը հաստատելու կամ միտելու փոխը չունինք . նախ միաբանութեան և հմուտ գրագիտաց կը ձգենք և ապա պատրիարքին գալուն կըստենք որ եթէ գրագիրն այն ատենն ալ չգաղարին , կըստիպուինք գրատունը մոնալ որ հիմա գոյ է , ու թէ որ հոն անոր ձեռագիրներէն փոքր թուով մը գտնանք , այն ատեն կրնանք բաղդատել թիւն ընել թէ որ հարկը պահանջէ : Հիմա , կու հիմա գիտցիք որ ըստ ուղիղ համեմատութեան թուոց , ստոյգ է որ Հաննա վարդապետը ժամանակակից ըլլալով՝ իւր պատմութեան մէջ ինքը գրած է . գիտցիք նաեւ որ հակառակորդները նզովքին մէկ մասը ծածկելով միւսը հրատարակելուն կերեկի որ իրենք ալ համոզուած են նզովքին գոյութե և կուզեն անոր գրուածքը խարդախելով իրենց կամքը յառաջացունել 'ի միտս ապագային : Մենք մեր տխրութեանը չնայելով՝ գեղեցիկ մտլութեամբ մը յանգստեցանք ազգին ուսումնասէր և բարեպաշտ մասին ներկայացունել մեր անվարժ գրիչը , հրաւիրելով իրենց ուղղութիւնը և ճշմարտասէր դատողութիւնը ասոր պարունակութեանց վրայ , խնդրելով միանգամայն որ թէ լեզուին և թէ ոճոյն մէջ եղած թերութիւնները նայելով չարհամարհեն , որ ես ալ միշտ պիտի մնամ սիրելի ազգիս ճշմարտ յառաջադիմութեան ցանկացող և պատրաստական :

Ս . Երուսաղէմ , 29 Օգոստոսի 1861 :

Ն . Դ . Կարապետ
Պ . Յ . Ս . Պատրիարքական Աթոքիքի :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Լրագրոյն նախընթաց թուոյն երրորդ երեսը երկրորդ էջին մէջ , Հաննա վարդապետին պատմութեան երկրորդ տպագրութիւնը՝ յամի հետոյ 1167 զըրուած է , որ պիտի ըլլայ 1767 :

Ազգային գործք 'ի Կոստանդնուպոլիս :

Վարդապետար տակաւին յաջող լուրեր չունիմք հրատարակելու 'ի մասին ազգային խռովութեանց , որ կը շարունակուին միշտ 'ի մեծ ցաւ որոնք ճշմարտ ազգասիրոց :

Եւ զգատնութիւնը՝ առանց խաղաղասիրութե և միաբանութեան ապագրիւն և անօգուտ է : Վատնորոյ երկպառակեալ կուսակցութիւնները , որոց ամենքն ալ ազգին բարեւոյն և ազգին յառաջադիմութե համար կաշխատին , կըսեն , պէտք է որ այս ճշմարտութիւնը ազգի տպաւորեն իրենց մտքը մէջ : Հետեւաբար հակառակութեան ու ատելութեան ազգակործան ոգին մէկ կողմ ձգելով , փոխադարձ զինգամներով և փոխադարձ ներողամտութեամբ ջանալու է սէրը և միաբանութիւնը վերահաստատել ազգին մէջ : Եւ յայնժամ միայն ամեն կերպ բարեկարգութիւնները հետզհետէ կրնան յառաջ երթալ և արգիւնաւոր ըլլալ : Բայց առանց սիրոյ և միաբանութեան և առանց խոհեմութեան դժուարին կերեկի մեղ որ ազգային սր և է բարեկարգութիւն մի հաստատուն մնայ և ծաղկի :

Վայժամ ցաւալի սրտիւ կը տեսնեմք , որ երկ պառակտութիւնը միեւնոյն կացութեան մէջ կը գտնուի 'ի Կոստանդնուպոլիս , և զխաւոր կուրէ կը բռնաբանուի : Եւ այս մայրաքաղաքին սրբազան Պատրիարքին վերայ . զոր ազատասէր կամ լուսաւորեալ ըսուած կուսակցութիւնը չուզեր և անոնցմէ յետագիւ կամ խաւարեալ կուրեւած

կուսակցութիւնը՝ կուզէ : այսինքն ազգին մէկ մասը գոհ է իւր Պատրիարքէն և միւս մասը՝ վերջին աստիճան դժգոհ : Յաւալի՝ և դժուար կացութիւն : Այս երկու կուսակցութիւնները բաղմաթիւ ստորագրութեամբք մէյմէկ աղերսագիր մատուցին Բարձրագոյն Վրան մէկ կուսակցութիւնը խնդրելով որ Պատրիարքը հրատարակի իւր պաշտօնէն և միւս կուսակցութիւնը պահանջելով որ հաստատուն մնայ իւր պաշտօնին մէջ՝ ըստորում ազգը գոհ է , կըսէ , անոր հոգի որ կառավարութեանն : Իսկ 'ի մասին ազգային Սահմանադրութեան , այս վերջին աղերսամատուց կուսակցութիւնը , կը յաւելու թէ չկրնար ընդունել զայն մինչև որ Բարձրագոյն Վրան վաւերացեալ չըլլայ :

Յուսամք թէ օսմանեան բարեխնամ կողմ վարութիւնը , որ լի է մարդասէր և խաղաղասէր զբաղմամբք և կը փափագի վեհանձնաբար որ հաշտութիւնը վերահաստատուի շուտ մէջ : Եւ յօժարամիտ պիտի փութայ քննելու և վաւերացնելու յիշեալ ազգային կանոնադրութիւնը . քանզի վերջագէս առանց օրինաւոր կանոնադրութեան մը անհնար է որ բարեկարգութեամբ և խաղաղութեամբ կառավարուի որեւիցէ 'ժողովուրդ կամ հասարակութիւն մի :

Եւ յիշեալ ազգային քաղաքական ժողովոյն և կրօնական ժողովոյն անդամները բարձրագոյն հրամանաւ հրաւիրուեցան , արտաքին գործոց առժամանակեայ տեսուչ Մէհմէտ Ռէֆիկ Պէյին ծովեզերեայ ամարանոց . ուր Նորին Սրբազնութիւնը յորդորեց ազգային այս երկու գլխաւոր ժողովները , որպէսզի սիրով և միաբանութեամբ հոգ տանին Պատրիարք մը ընտրելու սուրբ Լըրուսաղէմի համար :

Ապաքէն փափագելի է , որ յիշեալ բարձրաստիճան պաշտօնէին մարդասիրական յանձնարարութիւնը շուտով 'ի գործ գրուի . որով ազգային տարաձայնութիւնը , գոնէ ըստ այսմ մասին , լըմնցած կըլլայ :

ԹՈՒՐԿԱՍՏԱՆԻ ԴՊԵՏԱՎԱՐԱՆ

Կոստանդնուպոլոյ մէջ այս անգամ մտերմ հաստատուելու զրամանոցին վրայօք հետեւեալ տեղեկութիւնները կը կարդամք 'Իրիքի Կ' Օրէնս լրագրութեանը մէջ :

«Յայտնի է որ այս Դրամանոցին հրամանագրէր 1858ին շնորհուեցաւ և անոր երաշխաւորութեան գումարը՝ 1859 փետրուար ամսոյն մէջ վճարուեցաւ 'ի Ռոտտն : Հետեւեալ սեպտեմբեր ամսոյն մէջ , անոր կանոնները և պայմանները ևս ընդունուեցան Բարձրագոյն Վրան . ու չորս ամիս ետեւ , այսինքն 1860 Յունուարին՝ բոլոր բաժինները ստորագրուած էին և իւրաքանչիւր բաժնի համար 3 լիւա վճարուած :

«Ստորագրութեան յաւելուածոյ յօդուածոյն արքունի հրամանագրին որ շնորհուած էր , թուրքաստանի Դրամանոցը՝ քայմէից վերնալէն երեք ամիս ետքը պիտի սկսէր իւր գործողութիւնները . բայց 'ի պատճառս զանազան պարագայից , որ ամենուն յայտնի է , քայմէն չփոխուեցաւ և Դրամանոցը չկրցաւ գործի մտնել : Եւ որ համար ուրիշ գրամ չնադրուեցաւ մինչև յայսօր 'ի բաժանորդաց :

«Այսմ յաւելուածոյ յօդուածը ջնջուեցաւ : Եւ Բարձրագոյն Վրան թուրքաստանի Դրամանոցին նոր օգտակար պայմաններ շնորհեց : որոնք անոր բացուելը պիտի փութացնեն :

«Յաւելուածոյ դաշնագրութիւն մի , որուն մէջ նշանակեալ են այս օգտակար պայմանները , մօտ օրերս յուղարկեցաւ : Եւ անոնի օսմանեան դեպքանին , որպէսզի խորհրդակցի Դրամանոցին վերադառնալու հետ վասն գործադրութեան յիշեալ դաշնագրութեան :

«Թուրքաստանի Դրամանոցին պայմանաց վերայ եղած փոփոխութիւնները և փոխադարձ օգուտները որ պիտի ծագեն նոյն փոփոխութիւններէն թէ՛ վասն ներկայի և թէ՛ վասն ապագային , յայտնի են ամենուն . ուստի տարակոյս չկայ թէ բաժանորդներն ևս այս օգտից արժէքը պիտի ճանաչեն : Եւ անոնի այս Դրամանոցը սահ-

